

Питання кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання.

УДК 343

Становлення України як правової держави, головним завданням якої є захист прав і свобод людини, потребує докорінної зміни пріоритетів діяльності органів кримінальної юстиції, насамперед, в аспекті забезпечення невідворотності покарання, захисту інтересів потерпілих від злочинів, а також переосмислення інституту кримінальних покарань, виходячи з цілей, що зазначені у чинному Кримінальному кодексі України. Одним із суттєвих кроків в цьому напрямку стало реформування кримінальної юстиції, у контексті реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України[1], яка спрямована на інтеграцію України у Європейську спільноту.

Важливу роль серед заходів із вдосконалення правосуддя в Україні відіграють і заходи кримінальної відповідальності, що застосовуються до осіб, котрі посягають на відповідні суспільні відносини. Злочини проти правосуддя належать до відносно мало поширених у судовій практиці - кримінальні справи такого виду одиничні. Разом з тим, вони порівняно поширені в реальному житті - не буде перебільшенням сказати, що дача завідомо неправдивих показань свідками, протиправний вплив на потерпілих, свідків з боку обвинувачених чи їхніх родичів має місце чи не в кожній кримінальній справі. Поширеність посягань проти правосуддя, при безкарності більшості з них засвідчує високу суспільну небезпеку цих злочинів, необхідність використання всіх передбачених законом засобів для боротьби з ними.

У теорії кримінального права проблемам відповідальності за злочини проти правосуддя приділялася певна увага. Однак, майже не проаналізовано в спеціальній літературі законодавчих новел останніх років. Ряд питань застосування законодавства про злочини проти правосуддя роз'яснено в постановках Пленуму Верховного Суду України: від 26 березня 1993 р. № 2 "Про судову практику у справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбuvання покарання в місцях позбавлення волі"; від 26 червня 1992 р. № 3 "Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів"; від 4 червня 1993 р. № 3 "Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду". Проте в цих постановках немало неясних чи спірних положень. Без сумніву, таке становище в кримінально-правовій літературі та постановках Пленуму Верховного Суду України негативно впливає на стан практики, ускладнює вивчення відповідної теми курсу Особливої частини кримінального права України.

Отже, вивчення злочинів проти правосуддя є актуальним з урахуванням високої суспільної небезпеки їх, значення боротьби з ними, у зв'язку з недостатньою розробкою відповідних проблем у спеціальній літературі, недосконалістю законодавства.

Таким чином, метою даної статті є дослідження питання визначення складу злочину щодо завідомо неправдивого показання. Відповідно, завданням даної статті є визначення базових напрямків удосконалення та розвитку чинного кримінального законодавства, а також створення науково обґрунтованої системи законодавчого регулювання правосуддя в Україні.

Як зазначалось, однією з розповсюджених проблем в слідчій та судовій практиці є проблема завідомо неправдивих показань. Поширення цього явища набуває все

більш небезпечного характеру. Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він порушує нормальну діяльність органів дізнання, досудового слідства і суду щодо виявлення та дослідження фактів і обставин, які мають значення для об'єктивного, повного та всебічного розслідування і розгляду кримінальних та цивільних справ, перешкоджає встановленню істини та постановленню правосудного судового акта. Поряд з цим порушуються права і законні інтереси позивача, відповідача, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, інших осіб, які беруть участь в судочинстві. Для цього виду злочину характерним є і те, що по відношенню до осіб, які надають неправдиві свідчення в багатьох випадках кримінальні справи не порушуються.

Причин цьому багато, але зупинимось детальніше на правовому аспекті проблеми завідомо неправдивих показань.

В статті 384 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання. В першій частині цієї статті встановлено основний склад злочину і охарактеризовані злочини невеликої тяжкості, в другій частині визначений кваліфікований склад і описані злочини середньої тяжкості.

Безпосереднім об'єктом цього злочину виступають інтереси всебічного, повного і неупередженого розслідування і судового розгляду справ, які можуть бути порушені в результаті завідомо неправдивого показання свідка чи потерпілого, завідомо неправдивого висновку експерта або завідомо неправильного перекладу, зробленого перекладачем[2, 1263]. Такі дії можуть зашкодити правильному вирішенню справи, оскільки згідно з процесуальним законодавством показання свідка потерпілого, висновок експертизи, а також переклад, зроблений перекладачем є джерелом доказів.

Склад злочину, передбаченого ст. 384 КК, є формальним, його об'єктивна сторона може бути виражена в одній з таких дій: а) неправдивих показаннях свідка чи потерпілого; б) неправдивому висновку експерта; в) неправильному перекладі, зробленому перекладачем. Кожна з цих дій утворює закінчений злочин.

Відповідальність за ст. 384 КК настає, якщо показання, висновок чи переклад є неправдивими, тобто повністю або частково не відповідають дійсності. В науковій літературі досить чітко дається визначення перерахованих дій, за які настає відповідальність за даною статтею[3, 1177] .

Неправдиві показання свідка (лжесвідчення) чи потерпілого полягають у повідомленні недостовірних відомостей про факти та обставини, що мають значення для вирішення кримінальної чи цивільної справи.

Висновок експерта є неправдивим, якщо у ньому невірно викладений хід дослідження, зроблені завідомо неправильні висновки, перекручені певні факти та обставини.

Неправдивий переклад означає неправильну передачу тих показань, документів або інших матеріалів (наприклад, жестів і міміки глухонімих), що підлягають перекладу.

Злочин може бути вчинений тільки шляхом активної поведінки - дії, оскільки для його об'єктивної сторони необхідно, щоб свідок чи потерпілий - у своїх показаннях, експерт - у висновку, а перекладач - у перекладі діяли певним чином - повідомляли які-небудь неправдиві відомості, що стосуються тих чи інших обставин справи. Невчинення таких дій (неповідомлення відомостей), яке виражається в повному чи частковому замовчуванні яких-небудь фактів та обставин у показаннях, експертному висновку чи перекладі, не може кваліфікуватися за ст. 384 КК, оскільки є бездіяльністю і однією з форм відмови від давання показань, відповідальність за яку настає за ч. 1 ст. 385 КК.

Злочин вважається закінченим при вчиненні хоча б однієї з дій, зазначених у ст. 384 КК, а момент його закінчення у кожному конкретному випадку залежить від тієї стадії кримінального чи цивільного процесу, на якій давалися неправдиві

показання, був наданий неправдивий висновок або зроблений неправильний переклад. Важливим при цьому є фіксація моменту закінчення злочину, тобто підписання особою показань, даних на дізнанні чи судовому слідстві, давання їх у судовому засіданні чи на засіданні парламентської комісії, наданні експертом висновку, перекладачем письмового перекладу чи підписання ним протоколу[4, 582].

Спрямованість перекручень істинності обставин, щодо яких дається завідомо неправдива інформація (на полегшення чи погіршення участі обвинуваченого чи підсудного, на користь відповідача чи позивача тощо) значення для кваліфікації не має[2, 1264].

Відповідальність за ст. 384 КК, настає лише за наявності таких умов:

1) дії винного мають бути вчинені у конкретній обстановці - під час провадження дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді.

2) показання, висновок чи переклад мають містити відомості про факти та обставини, що підлягають встановленню та дослідженню з кримінальної або цивільної справи і які мають значення для правильного їх вирішення та постановлення правосудного судового акта;

3) показання, висновок чи переклад мають виходити від осіб, яких у встановленому законом процесуальному порядку попереджено про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань, неправдивий висновок або неправильний переклад.

Відповідальність за вчинення злочину передбаченого ст. 384 обтяжується, якщо він:

а) пов'язаний з обвинуваченням у тяжкому або особливо тяжкому злочині; б) пов'язаний із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту; в) вчинюється з корисливих мотивів, тобто з прагнення одержати певну вигоду майнового характеру чи позбутися матеріальних витрат. В випадку із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту винний схиляє інших осіб до давання завідомо неправдивого показання як свідка або потерпілого, фальсифікує сліди злочину, підкидає "на місце злочину" засоби або знаряддя, щоб створити враження, начебто злочин був вчинений із їх використанням, тощо.

Притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з обвинуваченням у вчиненні якого-небудь із вказаних видів злочину виражається у пред'явленні обвинувачення. Проте це зовсім не означає, якщо обвинувачення не пред'явлено, то не має закінченого складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 384 КК і мову можна вести про замах на вчинення цього злочину. Головне, щоб надання свідком, потерпілим, експертом чи перекладачем завідомо неправдивих, тобто повністю або частково не відповідають дійсності, показань сприяли притягнення особи в якості обвинуваченого, пред'явлення йому обвинувачення у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину. При чому такого злочину, який обвинувачений не вчиняв або вчинив, але в меншому об'ємі (без кваліфікуючих ознак, на стадіях незакінченого злочину і т.д.).

За ч. 2 ст. 384 КК слід кваліфікувати і дії експерта, який дає неправдивий висновок за незаконну винагороду (внаслідок підкупу), оскільки він не наділений повноваженнями службової особи, які зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 КК. Такий висновок обумовлений тим, що:

1) судовий експерт залучається до участі у процесі лише як фахівець у певній галузі знань і здійснює при цьому дослідження, використовуючи не службове становище, а лише свої професійні, науково-технічні або інші спеціальні навички та знання (частини 1 та 2 ст. 75 КПК) [5];

2) у висновку експерт не може виходити за межі своїх спеціальних знань, а сам висновок не має наперед встановленої сили, не є обов'язковим для судово-слідчих органів і підлягає оцінці на загальних підставах, нарівні з іншими доказами;

3) експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність (ч.3 ст. 75 КПК), навіть якщо є працівником (представником) державної експертної установи;

4) як у КК (статті 384, 385, 386), так і в КПК (статті 77, 196, 295), а також і в ЦПК (стаття 53)[6] вказується на відповідальність експерта не за службові, а лише за відповідні злочини проти правосуддя. Якщо завідомо неправдивий висновок експерта містив би ознаки службового зловживання (ст. 364 КК), а при даванні його за винагороду - одержання хабара (ст. 368 КК), то вказівки, що містяться у КК, КПК та ЦПК про відповідальність експерта тільки за злочини проти правосуддя, були б зайвими.

Обов'язковою умовою відповідальності за цей злочин є наявність офіційного попередження особи про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань, неправдивий експертний висновок або неправильний переклад (наприклад статті 126, 167, 196 КПК)[7, 534].

Суб'єктивна сторона злочину полягає тільки в прямому умислі, оскільки особа завідомо усвідомлює неправдивість відомостей, що містяться в її показаннях, висновку чи перекладі, і бажає їх надати. Мотиви цієї злочинної поведінки та її мета для кваліфікації значення не мають, за винятком корисливої мети, яка є ознакою кваліфікованого виду цього злочину за ч. 2.

Якщо дії, зазначені в ст. 384 КК, вчиняються з метою приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, раніше вчиненого членом сім'ї, близьким родичем або самою особою, яка дає неправдиві показання (висновок, переклад), вчинене на підставі ч. 2 ст. 385 КК не містить ознак складу злочину, передбаченого ст. 384 КК. Якщо дії, зазначені у ст. 384 КК, здійснюються з метою приховування тяжкого або особливо тяжкого злочину, вчиненого іншою особою, вчинене слід кваліфікувати тільки за ст. 384. Якщо неправдиві показання (висновок, переклад) здійснюються особою під примушуванням, відповідальність за яке передбачена у статтях 373 або 386 КК, вчинене може бути кваліфіковане за ст. 384 КК лише за умови, коли відсутні підстави для застосування статей 39-41 КК [3, 1079].

Суб'єкт злочину - спеціальний, свідок, потерпілий, експерт або перекладач у кримінальному чи цивільному процесі. Однак за ст. 384 КК не можуть нести відповідальність:

а) підозрюваний, обвинувачений, підсудний, спеціаліст, цивільний позивач та відповідач;

б) особи, які давали завідомо неправдиві показання, висновок чи переклад з тієї справи, за якою вони надалі були притягнуті до кримінальної відповідальності як обвинувачені;

в) співучасники одного злочину за давання завідомо неправдивих показань щодо інших співучасників, навіть якщо кримінальна справа щодо кожного з них розслідувалася та розглядалася в окремому провадженні;

г) свідок, потерпілий, експерт та перекладач, які беруть участь у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Розглянувши елементи складу злочину передбаченого ст. 384 КК стає зрозумілим, яким складним є процес виявлення та дослідження фактів і обставин, які мають значення для об'єктивного, повного та всебічного розслідування і розгляду кримінальних та цивільних справ, встановленню істини та постановленню правосудного судового акта в обставині, коли ряд учасників процесу активно цьому протидіють.

Складності додає і той факт, що як свідчить практика завідомо неправдиві показання свідка чи потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта та завідомо неправильний переклад, часто являються результатом діяльності осіб, які активно протидіють розслідуванню. Вони підмовляють, діють шляхом погроз чи підкупу. Погрози деколи прямо не висловлюються, проте носять настільки реальний характер, що явно впливають на показання і інші джерела доказів. Тому пропонується вдосконалити законодавство з цього питання в двох основних напрямках: по-перше, необхідно посилити правову захищеність свідків, потерпілих та інших учасників процесу, по-друге, забезпечити безповоротність покарання за завідомо неправдиві показання свідка чи потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта; завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем.

1. Указ Президента України "Про заходи щодо реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України" від 20.03.2008 р., № 245/2008 // Офіційний вісник Президента України. -2008. - № 8. - Ст.405.
2. Науково- практичний коментар кримінального кодексу України.-4-ге видання, переробл. та доповн./ за ред.. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка.-К. Юридична думка, 2007.-1184 с.
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - К.: Концерн "Видавничий Дім Ін Юре", 2003. - 1196с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). - Вид. 2-ге, переробл. і допов. / За ред.. М.І. Мельника, В.А. Клименка. - К.: Атіка, 2008. - 712с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: [науково-практичний коментар] / В. І. Бояров, Т. В. Варфоломеева, І. В. Вернидубов та ін. За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. - К.: ФОРУМ, 2003. - 939 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс // Відомості Верховної Ради. - 2004, N 40-41, 42, ст.492.
7. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та інші.; За аг. Ред.. проф.. Сташиса, В.Я. Тація. - 3-є вид., переробл. і допов. - К.: Юрінком Інтер, 2007. - 624с.

Шимко Т.В. Питання кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання.

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання, особливості кваліфікації даного злочину, проаналізовано точки зору вчених - криміналістів, зроблено спробу обґрунтувати погляди автора щодо цього питання.

Ключові слова: кримінальна юстиція, правосуддя, кримінально-правові норми, злочин, кримінально-правова охорона, кримінальне судочинство, відповідальність, свідок, потерпілий.

Шимко Т.В. Вопрос уголовной ответственности за заведомо неправдивые показания.

Рассмотрены теоретические и практические аспекты уголовной ответственности за заведомо неправдивые показания, особенности квалификации данного преступления, проанализированы точки зрения ученых - криминалисты, сделана попытка обосновать взгляды автора относительно этого вопроса.

Ключевые слова: уголовная юстиция, правосудие, уголовно-правовые нормы, преступление, уголовно-правовая охрана, уголовное судопроизводство, ответственность, свидетель, потерпевший.

Shymko T.V. The Question About Criminal Liability For Wittingly False Testimony.

The theoretical and practical aspects of criminal liability for wittingly false testimony and peculiarities of this crime qualification are considered; the view points of criminal lawyers are analysed; the attempt to prove the author's opinion on this problem is made.

Keywords: criminal justice legal norms, justice, criminal legal norms, crime, the criminal legal guard, liability, witness, victim.